

Yek-Âhenk ve Yek-Âvâz Gazel İçin Birer Terim mi Yoksa Beğeni İfadesi midir?

Are Yek-Âhenk and Yek-Âvâz in the Ghazal Terms or Words of Appreciation?

Şerife YALÇINKAYA*

*Doç. Dr., Ege Üniversitesi

e-mail*: serife.yalcinkaya@ege.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8317-9215>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.649019>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Şerife Yalçinkaya, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 20.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 20.12.2019

Atıf/Citation

YALÇINKAYA, Şerife (2019). Yek-Âhenk ve Yek-Âvâz Gazel İçin Birer Terim mi Yoksa Beğeni İfadesi midir?, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 243-256.

DOI: 10.34083/akaded.649019

Öz

Türk edebiyatının Tanzimat edebiyatı dönemi sonrası yenileşme dönemi şahsiyetlerinden olan Muallim Nâcî (1849-1893), şâir, yazar, sözlükçü ve edebiyat bilimcisi yönleriyle öne çıkmaktadır. Muallim Nâcî, Batı etkisinde eserler veren Abdülhak Hamid (Tarhan) ve Recâizâde Mahmud (Ekrem)'e karşı, eski edebiyatın savunucusu konumundadır. Muallim Nâcî edebî eserler kadar teorik eserler de kaleme almıştır. Lugat-ı Nâcî ve Istılâhat-ı Edebiyye ve isimli eserleri onun klâsik şiirimiz için de kullanılan önemli sözlükleridir. Nâcî'nin her iki eseri de Tâhirülmevlevî tarafından gözden geçirilmiş ve eklemelerle genişletilmiştir. Tâhirülmevlevî (1877-1951) geleneğe bağlı tavrı ile tanınan bir Mevlevî dervîşi, edebiyat bilimcisi, yazar ve şairdir.

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde şâirlerin şiirleri ve şiir anlayışları hakkında bilgi çıkarabileceğimiz en temel kaynak, tezkirelerdir. Tezkirelerde şâir ve şiir değerlendirmelerinde bu kavramlar gözden geçirilmiştir. Yine şâirler kendi şiirlerinde ve divan önsözlerinde de şiire dâir genel değerlendirmelerde bulunurlar. Bu amaçla divan önsözleri ve divanlar gözden geçirilmiş, klasik şerh kitaplarındaki durum tartışılmıştır.

Bu makalede, Muallim Nâcî'nin Istılâhat-ı Edebiyye'sinde ve Tâhirülmevlevî'nin Edebiyat LUGATI'nde "yek-âheng gazel" ve "yek-âvâz gazel" tanımlarına nasıl yer verdiği bu tanımların kendisinden sonra nasıl terimleştiğinden söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Muallim Nâcî, Tâhirülmevlevî, yek-âheng gazel, yek-âvâz gazel, edebiyat terimleri.

Are Yek-Âhenk and Yek-Âvâz in the Ghazal Terms or Words of Appreciation?

Abstract

Muallim Nâcî (1850-1893), who is one of the personalities of the Turkish literature after the Tanzimat literature period, stands out in terms of poets, writers, lexicographers and literary scientists. Muallim Nâcî is a defender of ancient literature against Abdülhak Hamid (Tarhan) and Recâizâde Mahmud (Ekrem), who produced works under European influence. Muallim Nâcî wrote theoretical works as well as literary works. *Lugat-ı Nâcî* and *Istilâhat-ı Edebiyatıyya* are important dictionaries used for our classical poetry. Both of Nâcî's works were revised by Tahirülmevlevî and expanded with additions. Tahirülmevlevî (1877-1951) is a Mevlevî dervish, literary scientist, writer and poet known for his tradition-bound attitude.

In the classical Turkish literature tradition, the most basic source from which we can draw information about poems and poetic understanding of poets is *tezkires*. These concepts are reviewed in poetry and poetry evaluations in *tezkires*. In addition, poets make general evaluations about poetry in their poems and *divan forewords*. For this purpose, the preambles and *divans* of the *divan* were also reviewed; The situation in classical annotation books is discussed.

In this article, how *Lugat-ı Naci* and *Istilahat-ı Edebiyye* include the definitions of "yek-aheng ghazal" and "yek- avaz ghazal" and how these words are termed after it will be mentioned.

Keywords: Muallim Naci, Tahirülmevlevi, yek-aheng ghazal, yek-avaz ghazal, literary terms

Eski edebiyatın keskin bir savunucusu olarak safını belirlemiş olan Muallim Nâcî (1850-1893), Tanzimat edebiyatı döneminin ikinci devresinin şâir, yazar ve edebiyat eleştirmenidir. *Istîlâhat-ı Edebiyye* ve *Lugat-ı Nâcî* isimli eserleri, onun klâsik şiirimiz için de kullanılan kaynaklar arasındadır.

Muallim Nâcî'nin *Lugat-ı Nâcî*'yi tamamlamaya ömrünün yetmediği, fetva kelimesinden sonraki kısmının Müstecabizade İsmet tamamlandığı da bilinmektedir (Özsarı tarihsiz: 1303-1309; Yetiş, 2003: 419). Muallim Nâcî'nin *Lugat-ı Nâcî* ve *Istîlâhat-ı Edebiyye* adlı eserinde gazel ve gazelle ilgili terim ve kavramlar, fakat genişletilerek ve bazen de yorumlanarak Tâhirülmevlevî tarafından kullanılmıştır. Kâzım Yetiş, "Lügat-ı Nâcî Ne Dereceye Kadar Muallim Nâcî'nindir?" başlıklı yazısında, Muallim Nâcî'nin sözlüğünün üç defa hareketlerinin esas alındığı bir düzenleme ile basıldıktan sonra 1322 (1906) baskısının Kirkor Fâik Efendi'nin isteği üzerine Tâhirülmevlevî tarafından harf sırasına göre yeniden tertip edilerek yapıldığını belirtir. Yetiş, bu son basımda Tâhirülmevlevî'nin kelimelerin yazılış ve açıklamalarında tasarrufta bulunduğu dikkat çeker. Tâhirülmevlevî'nin müdahaleleri, Müstecabizade İsmet'in eseri tamamlama gayretiyle ilgisi olmayan müdahalelerdir (Yetiş 2003: 419):

"Lugat-ı Nâcî önce kelimelerde hareketlerin esas alındığı bir düzenlemeyle basılmış, aynı şekilde 1317 (1899) ve 1318 tarihlerinde iki defa basıldıktan sonra 1322'de (1906) dördüncü baskısını yapan Kirkor Fâik Efendi'nin isteği üzerine eseri Tâhirülmevlevî hard sırasına göre yeniden tertip etmiştir. Tâhirülmevlevî bu esnada bazı kelimelerin yazılış ve açıklamalarında tasarrufta bulunmuş, Nâcî'nin verdiği örnek mısra ve cümleleri değiştirerek kendisinden ve başka şairlerden yeni örnekler, hatta, II. Meşrutiyet'ten sonraki baskılarda dönemin siyasî atmosferini yansıtan cümleler ilave etmiştir."

Tâhirülmevlevî'nin Muallim Nâcî bilgileri üzerinden ilerlediği tek eser *Lugat-ı Nâcî* değildir. Tanpınar'ın "eski belagatin bizde en iyi eseri" diye tanımladığı *Istîlâhat-ı Edebiyye* bir belagat kitabı olmasa da Tanzimat dönemi edebiyatı ve eski edebiyat için temel bir referans kitabı olarak kullanılagelmıştır (Saraç 1999: 206). Eser İstanbul'da üç kez basılmıştır (1. ve 2. baskıları 1307 /1890 ve 3. baskısı 1314 / 1896 (Saraç 1999: 206).

Istîlâhât-ı Edebiyye'de bazı edebî terimler ve nazım şekilleri yer almaktadır. Bunlardan ikisinin ne kadar gelenekten gelen birer terim olduğunun yeniden gözden geçirilmesi gereklidir. Muallim Nâcî, kitabında "gazel"

maddesinde, gazeli güzellik açısından değerlendirirken, gazelin “yek-âhenk” veya “yek-âvâz” oluşundan bahseder. Edebiyat eğitiminde özellikle ortaöğretim seviyesinde karşımıza çıkan bu tabirler acaba nereden gelmektedir ? Nâcî bu tabirlere neden ihtiyaç duymuştur? Gazelde bir söyleyiş farkına, üslup özelliğine ya da gazel tipine mi işaret ederler?

Önce Muallim Nâcî'nin, Istilâhat-ı Edebiyye'de gazel tanımını gözden geçirmek gerekir. Nâcî eserimde gazele uzun bir bölüm ayırmıştır. Eserde gazel şöyle tanımlanır (Saraç 1996: 19):

"Matlâi musarra (mısraları kâfiyeli) olarak özel bir üslûba yazılan manzumedir. En azı dört veya beş en çok on veya on beş beyit olur. Gazel esasen güzellik ve aşk ile alâkalı mazmunlar ile süslenir ki bu vadide yazılan gazeller şiirin garâmiyat tabir olur ve sırf âşıkâne hislerin tasvirinden ibaret bulunan kısmından sayılır."

Ardından Fuzûlî'nin divan dibacesinde de yer alan gazele dâir tanımlar içeren altı beyitlik bir şiirini naklederek onun;

*Kıldı zülfün tek perîşân hâlimi hâlin senin
Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senin*

matlarıyla başlayan gazelini örnek bir gazel olarak sunar (SARAÇ 1996: 19-20). Sonra da "Diğer gazel yazan şâirlerimizin eserleri içinde bu tesirde bir gazel bulabilir miyiz?" diye sorar. Nâcî, hezliyyât içeren şiirlerde bu etkinin (sûziş) olmadığından bahseder ve Enderunlu Fâzıl'ın şiirlerini buna örnek gösterir. Ona göre Enderunlu Fâzıl şiirlerinde “sûziş” yoktur. Ardından Fuzûlî'nin ve Nedîm'in aynı redifli iki şiirini (-âl eyler beni) mukayese eder ve Nedîm'i *sûziş* bakımından Fuzûlî'den eksik bulur. Nedim'in gazelinden tazmin beytiyle makta beyti çıkarılırsa naziresinin bir oranda nazire olabileceğini söyler. Nâcî, Nedim'in bu beyitlerde açık-seçik konuşmalarla, şühulukla *sûziş* ihlâl ettiği düşüncesindedir.

Nâcî, gazelin asıl amacının güzellik ve aşk olduğunu ama şâirlerin çoğunun bu yolu benimsemeyerek her türlü fikri gazele soktukları düşüncesindedir (Saraç 1996: 22):

"Yukarıda ifâde olunduğu üzere gazelin esas olarak güzellik ve aşkla alâkalı mazmunlarla süslenmesi tabiate uygun olduğu hâlde şâirlerin çoğu bu yolu benimseyerek gazel ile hiçbir münasebeti olmaması lâzım gelen siyâsî meselelere

*varıncaya kadar her türlü fikre gazel içinde yer vermişlerdir.
Meselâ sekiz beyitli bir gazele bakılır, içinde sekiz türlü fikir
görülür."*

Muallim Nâci'ye göre gazelin beyitlerinde güzellik ve aşk konusu dışında dağınık her türlü fikri ihtiva eden şiirler gazete nüshalarında bulunan muhtelif yazılara benzer. Hatta bu fikirler bazen bir diğerini yanlışlar. Bu tür gazelerde sadece vezin ve kâfiye birliğinin olduğu düşüncesindedir (Saraç 1996: 22):

*"Demek ki şâir gazelde matla beytinin mısralarının kâfiyeli
oluşu ile kâfiyeden başka bir şey gözetmeye lüzûm görmüyor.
Vezin ve kâfiyenin sevkına tâbi olarak aklına geleni yazıyor."*

Muallim Nâci bu tür gazellerin içinde beyitleri arasında tesadüfen anlam bakımından irtibat bulunanlar da olduğunu söyleyerek mahlassız iki gazel örnek verir. Daha sonra Şeyh Vasfî'den bir ve İsmail Safa'dan da iki gazeli anlam bakımından beyitleri arasında irtibat bulunan gazel örnekleri olarak naklederek bir "yek-âheng" gazel tanımı yapar (Saraç 1996: 22):

*"Böyle beyitleri arasında manâ cihetinden irtibat bulunacak
şekilde yazılan gazellere yek-âheng adı verilmektedir. Geçenlerde
"reng" redifli bir gazele dair mülâhazamızı açıkladığımız sırada:
"Gazel ammâ gazel-i reng yek-âheng değil" demiştik."*

Muallim Nâci, ardından bir de yek-âvâz terimi tanımı yapar ve hangi gazellere yek-âvâz denilmesi gerektiğini şu şekilde tanımlar (Saraç 1996: 25):

*"Yek-âvâz tabiri ise baştan aşağıya kadar bir kuvvetle söylenmiş
manzumelere tahsis edilmelidir. Bazı manzumelerin
başlarındaki beyitler kuvvetli olur da alt tarafları zayıf düşmeye
başlar. İşte böyle manzumeler hakkında 'yek-âvâz değil' denilir.
Ziya Paşa, Nefî hakkında:*

*Etdikde kasîdeye ser-âgâz
Tâ âhire dek olur yek-âvâz*

demişti.

Bir gazelin bütünüyle makbûl olması için ya yek-âheng olmalı yahut beyitlerinin ihtivâ ettiği fikirler birbirine yek-âheng denilecek derecelerde bulunmalıdır."

Buna delil olarak da Ziya Paşa'nın Nefî hakkındaki bir beytini örnek gösterir. Ziyâ Paşa, Nefî'nin kasideye başından sonuna kadar yek-âvâz devam ettiğini söyler.

Nedîm'in nazın, sevgilinin yarı uykulu gözlerinden nefesinin kesildiğini, tebessümün renginin, sevgilinin dudağının saf kırmızı renginden utandığını söylediği bir matla ile başlayan güzel bir gazeli vardır. Bu gazel özellikle sinestezi, soyutla somutun bir arada kullanışı ve Nedîm'in ince hayalleri söz konusu olduğunda hep örnek gösterilir ama pek fazla izahı yapılmaz. Bu izah edilmeyişin ardında belki de Muallim Nâcî'nin Istilâhat-ı Edebiyye isimli kitabında bu gazelin matla beytini verip, zâhîde seslendiği üçüncü beyti şiire ait göremeyişinin yarattığı şiire dâir bir beğeni engeli vardır. Muallim Nâcî, gazelin bütünüyle makbûl olması için yek-âheng olması gerektiğini belirtir ve bu Nedîm gazelinin kurala uymadığını düşünür (Saraç 1996: 25):

"Bir gazelin bütünüyle makbûl olması için ya yek-âheng olmalı, yâhud beyitlerinin ihtivâ ettiği fikirler, birbirlerine yek-âheng denilecek derecelerde bulunmalıdır. Meselâ Nedîm'in:

*Nâz olur dem-beste çeşm-i nîm-hâbından senin
Şerm eder reng-i tebessüm la'l-i nâbından senin*

gibi nâzik bir matla ile süslenmiş olan gazelinde hitâbı zâhîde çevirerek:

*Zâhidâ ma'zûr tut cildinde sıklet var biraz
Gılzetin fehm olunur hacm-i kitâbından senin*

diyeceği kimin hatırına gelir?"

Muallim Nâcî'nin gazel için kullandığı "*nâzik bir matla ile süslenmiş olan gazelinde hitâbı zâhîde çevirerek*" şeklinde bir ifadeden sonra zâhit nidâlî beyit için "*diyeceği kimin hatırına gelir*" sorusu, onun bu beyti gazelle ilgili görmeyişinin ve "kaba" buluşunun göstergesidir.

Necmettin Halil Onan belki de bu yüzden *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*'ne bu gazeli alırken, belki Muallim Nâcî'den etkilenererek, belki kendisi de gazele ait görmeyerek bu beyti atlamıştır (Onan 1940: 344-347). Gazeli tam olarak nakledelim (Macit 2017: Gazel no 65):

*Nâz olur dem-beste çeşm-i nîm-hâbundan senün
Şerm eder reng-i tebessüm la'l-i nâbundan senün*

*Açılır elbet nesîm-i nev-bahâr essin hele
Bend-i dil muhkem değil bend-i nikâbundan senün*

*Zâhidâ ma'zûr tut cildinde sıklet var biraz
Gulzetin fehm olunur hacm-i kitâbundan senün*

*Bezme bir dahı döniüp gelmek değildi niyyetün
Gîtdiğün vakt anladum azm-ı şitâbundan senün*

*Zülf-i pür-çînünle hem-düş oldı cânâ kad çeküp
Sünbül-i hâb-ı tegâfûl câme-hâbundan senün*

*Çeh değil sîb-i zenahdânında yer kalmış Nedim
Zahm-i engüş-t-i nigâh-ı intihâbundan senün*

Gazelde zâhide hitapla söylenen beyit aslında gazelin anlam bütünlüğünü bozmaz, zahid bu güzellikleri anlayamayandır ve ona öğüt vermek de geleneğin bir parçasıdır (Yalçinkaya 2008: 149-162).

Muallim Nâcî bu gazelin ardından Nedim'den bir başka gazelin matla beytini ve aynı gazelden yine zâhide hitap eden bir başka beyti nakleder. Bu iki beyit arasındaki bağlantıyı zayıf bulsa da bu beyitler hakkında "*tabiata yukarıdaki kadar girân gelmez*" ifadesini kullanır.

Nâcî'ye göre gazelin her beytinde bir başka şeyden bahsetmek bize Acem şâirlerinden geçmiştir. O, Arapların gazeli yek-âheng söylediği kanaatindedir (Saraç 1996: 25):

"Gazelin her beytinde başka bir şeyden dem vurmak bize İran şâirlerinden intikâl etmiştir. Arab şâirleri gazeli yek-âheng dediğimiz yolda söylerler. Onların izinden gitmeli idik."

Muallim Nâcî'nin yek-âheng gazel konusunda son dikkati redif hakkındadır. Arap şâirlerinin redif kullanmadığını, bizim redifi Acemlerden aldığımızı söyleyen yazar, yine de redifin "kendine mahsus bir letafeti" olduğu kanaatinde dir. Redif ona göre yek-âheng olmayı da sağlayan bir özelliktir (SARAÇ 1996: 27):

"Şurası da unutulmamalıdır ki bazen redif beyitlerin mazmunlarının ve manalarının birbiriyle irtibatlı olmasını icab eder. Meselâ 'gözleriniz' redifli bir gazelde kullanılacak mazmunların hep gözlere yönelik olması tabii olacağından o gazel yek-âheng denilecek surette vücûda getirilir."

Bu cümlelerden anlaşıldığı gibi gazel için yapılan "yek-âheng" tanımlarının gerisinde Muallim Nâcî vardır. Gazel için bir sıfat olarak "yek-âhenk" ve "yek-âvâz" ibarelerine kelime taraması yaptığımız divanlarda¹, divan önsözlerinde (Üzgör 1990) ve tezkirelerde² tesadüf edemedik. Klâsik şâirlerin kendi şiirleri için ya da devrin edebî tenkit metinleri olan tezkirelerin şâirleri değerlendirirken bu ifadeleri kullanmadıkları kanaatindeyiz. Bu ifadeler şerhlerde de dikkatimizi çekmedi, şâirlerin de şiir değerlendirme kriterleri arasında yer almadıklarını düşünüyoruz.

Klâsik geleneğin şerh metinlerinin hepsine hâkim olmak bu metinlerin bir kısmı çok hacimli olduğu ve henüz akademik neşirleri yapılmadığı için mümkün olmasa da şerh üzerine yapılmış akademik çalışmalara dayanarak şerhlerde de bu terimin kullanılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Metnin tamamını tarayabildiğimiz bir örnek olarak, Surûrî'nin *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ında bu ifadelerin yer almadığını söyleyelim (Atila 2019). Bu kelime belagat kitaplarında da yer almaz (Ahmed Cevded Paşa 1299; Akdoğan 2009; Baranoğlu 2000; Atalay 1946; Bilgegil 1980; Bolelli 1993; Çavuşoğlu 1987; Recaizâde Mahmut Ekrem 1299; Saraç 2013; Yetiş 1992; Yetiş 1996).

Yine Tebdîz (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü) Projesi üzerinden online yaptığımız taramada program kelime

¹ 31.01.2018 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın e-kitap uygulamasında 55 divan bulunmaktadır. Bu divanlarda yapılan kelime taramasında "yek-âheng" ve "yek-âvâz" ibarelerine tesadüf edilmemiştir.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html> (Son erişim 31.01.2019)

² 01.02.2018 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın e-kitap uygulamasında 16 tezkire bulunmaktadır. E-kitap pdf dosyalarından "yek-âheng" ve "yek-âvâz" ibareleri taranmış ve bulunamamıştır.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78460/tezkireler.html> (Son erişim 31.01.2019)

aramasına izin verdiği için girdilerde "âvâz" kelimesinin bağlamlarına baktığımızda, "ses, sedâ", "ezgi, şarkı", "yüksek sesle" bağırarak vb. anlamlar dışında, "yek" kelimesiyle terkip olan bir beğeni ya da değerlendirme ifadesine, "aheng - ahenk" kelimesinin mevcut anlamları dışında bir anlamına ve yek-âvâz kullanımına rastlayamadık³.

Zaten Muallim Nâcî'nin "*Yek-âvâz tabîri ise baştan aşağıya kadar bir kuvvetle söylenmiş manzumelere tahsis edilmelidir.*" ifadesi de düşüncemizi doğrulamaktadır. Nâcî, tanımı "tahsis edilmelidir" şeklinde yapar. Anlaşılan o ki Muallim Nâcî, gelenekçi tarafıyla bu ifadeyi sevmiş ve beğeni ifadelerini birer terim gibi kullanmıştır. Nâcî sonrasındaki edebiyat lugatleri, edebiyat bilimi kitapları ve terim sözlükleri de bu değerlendirme sıfatlarını birer terim gibi tekrarlamışlardır.

Tâhirülmevlevî Muallim Nâcî'nin aldığı terimleri ikmal ederek oluşturduğunu eserinin mukaddemesinde şöyle açıklar (Kürkçüoğlu 1994: 12):

"Benden evvel Muallim Naci merhum da aynı emel ve hemen aynı unvan ile Istûlâhat-ı Edebiyye'sini meydana koymuştu. Vukuf ve iktidarı benimle nispet kabul etmiyecek derecede yüksek olan Muallim'in eseri varken benim de aynı yolda sahifeler karalayışımı, belki haddini bilmemek telakki edecekler bulunur."

Tâhirülmevlevî'nin *Edebiyat Lugati*, Muallim Nâcî üzerinden yek-âhenk ve yek-âvâz beğeni ifadelerini terim değeri ile kullanır. Önce ahenk maddesinde yek-ahengi neredeyse Nâcî'nin tanımını tekrarlayarak "*Mevzuunda vahdet bulunan yazılara, hususiyle gazellere verilen bir vasf..*" olarak tanımlar (Kürkçüoğlu 1994: 17). Gazel maddesinde ise yaptığı tanımı biraz daha genişletir, fakat yek-âvâzdan bahsetmez (Kürkçüoğlu 1994: 47-48):

"Bâzi gazeller de mahza kafiye hatırı için tanzim edilmiş olduğundan beyitleri, mânâ itibariyle birbirine çok yabancı durur. Bâzılarının beyitleri arasında ise meâlen bir irtibat

³ Mevcut durumda 02.02.2019 tarihli en son taramamızda Tebdiz'de "âvâz" kelimesi geçen 214 girdi bulunmaktadır. Projede bu tarih itibarıyla taranan manzum ve mensur eser sayısı 527'dir. http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc (Son erişim: 02.02.2019)

bulunur. Böyle mânâca beyitleri yekdiglerine merbût olan gazellere 'yek-ahenk' vasfı verilir. en"

Tâhirülmevlevî, ye harfinde hem yek-âhenk hem de yek-âvâz başlıkları açmıştır (Kürkçüoğlu 1994: 180-181). Yek-âhenk madde başında (kelimeyi bu defa ahenk değil aheng yazarak) önce Muallim Nâcî'nin söylediklerini birebir alıntılar ve tekrarlar, ardından da kavramı yeni örneklerle geliştirir.

Tâhirülmevlevî, yek-âvâz maddesinde yine Nâcî'nin tanımları ve beğeni ifadeleri tekrarlanmakla birlikte, Nâcî'den farklı olarak, yek-âvâz tanımının mecâz-ı mürsel yoluyla şâir için de kullanılabileceğini belirtmiştir:

"Yek-âvâz: Başından sonuna kadar aynı kuvvetde güzel bulunan manzumelere verilir bir sıfattır. Ziya Paşa'nın Nefî hakkında:

*Etdikce kasîdeye ser-âgâz
Tâ âhire dek olur yek-âvâz*

demesine göre eserlerinde başdan sonuna kadar aynı güzelliği muhafaza edebilen şâirlere de mecâz-ı mürsel alâkasıyla sıfat olabilecek."

Tâhirülmevlevî'nin yek-âvâz tabirinin şâir için sıfat olarak kullanılabilmesi ifadesine dayanarak böyle bir kullanımı aradık ama bir örneğe rastlayamadık (Kılıç 1998; Tolasa 1983).

Tâhirülmevlevî için yek-âvâz gazel, her beyti ses ve anlamca mükemmel olma iddiasında olan, yek-âheng gazel ise Muallim Nâcî'nin söylediği gibi beyitleri arasında anlam bağlantısı olan birer gazel türüdür:

Böylece Muallim Nâcî ve Tâhirülmevlevî'den sonra artık farklı farklı tanımlanacak edebiyat terimleri doğmuştur.

Eğer yek-âheng gazel konu bütünlüğü olan gazellerse, demek ki konu bütünlüğü olmayan gazeller vardır düşüncesi yaygınlaşmaya başlar. Yek-âvâz kelimesi popüler algıda yek-âhenk ibaresinin karşısına koyulur ve anlam bütünlüğü olmayan gazeller göndermesi ile kullanılmaya başlar. Kanımızca, bugün ortaöğretim ders kitaplarına giren genel tanımların gerisinde bu sebep yatmaktadır.

Son olarak, Muallim Nâcî'nin Arapların gazeli yek-âheng olarak söylediği ama bizlerin şiir geleneğini Araplardan değil de Acemlerden aldığımız için yek-âheng söylemeyi beceremediğimiz şeklindeki düşüncesine değinelim.

Bu bakış Nâcî'nin muhafazakar kimliğinden esinlenen bir Arap kültürü sempatisi olmalıdır. Ayrıca Nâcî'nin Arapların redif kullanmadığı, bizim redifi Acemlerden aldığımız ve redifli şiirde konu bütünlüğü olduğu şeklindeki değerlendirmeleri de yaptığı bu tanımlarla çelişkilidir.

Sonuç olarak yek-âvâz ve yek-âhenk kavramlarının gazeli değerlendirmede bir ölçüt olamayacağını düşünmekteyiz. Bu kavramlar bize Tanzimatla birlikte, hatta Muallim Nâcî'nin hediyesi olarak girmişler ve daha sonraları yaygınlaşmışlardır. Klasik Türk edebiyatı şiir incelemelerinde bu kavramların terim olarak tercih edilmediğini de son bir not olarak eklemek gerekir. "Yek-âheng gazel" ve "yek-âvâz gazel" tanımları gazelde yapıya ya da bir gazel tipine işaret etmemektedirler.

Kaynakça

Ahmed Cevded Paşa (1299): **Belâgat-i Osmaniyye**, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.

AKDOĞAN, Saliha (2009): **Diyarbakırlı Sa'id Paşa, Mizânü'l-Edeb**, İstanbul: Kitabevi Yayını.

ATALAY, Besim (1946): **Bergamalı Kadri, Müyessiretü'l-Ulûm**, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.

ATİLA, Mustafa (2019): **Surûrî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ı -İnceleme, Metin-**, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BARANOĞLU, Şahin (2000): **Abdurrahman Süreyya, Mizânü'l-Belâga**, Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BİLGEGİL, M. Kaya (1980): **Edebiyat Bilgi ve Teorileri -I. Belâgat-**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

BOLELLİ, Nusrettin (1993): **Belâgat - Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1987): **Belâgat-i Osmaniye** (Ahmed Cevdet Paşa), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

KILIÇ, Filiz (1998): **17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın e-kitap Divanlar

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html> (Son erişim 31.01.2019)

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın e-kitap Tezkireler

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78460/tezkireler.html> (Son erişim 31.01.2019)

KÜRKCÜOĞLU, Kemal Edib (1994): **Tahirü'l-Mevlevi, Edebiyat Lugati**, İstanbul: Enderun Kitabevi.

MACİT, Muhsin (2017): **Nedim Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. E-kitap**

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (Son erişim 18.11.2019)

MUALLİM NACİ (1307): **İstılâhat-ı Edebiyye**, Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul.

MUALLİM NACİ (1322): **Lugat-ı Nâcî**, İstanbul.

ONAN, Necmettin Halil (1940): **İzahlı Divan Şiiri Antolojisi**, İstanbul: Maarif Matbaası, 344-347.

ÖZSARI, Mustafa: “*Lugat-ı Nâcîye Dair*”,

<https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96ZSARI-Mustafa-L%c3%9cGAT-I-NAC%c4%b0e2%80%99YE-DA%c4%b0R.pdf> (Son erişim 18.11.2019)

Recaizâde Mahmut Ekrem (1299): **Talîm-i Edebiyat**, İstanbul.

SARAÇ, M. A. Yekta (1996): **Muallim Nâcî, Edebiyat Terimleri - İstılâhat-ı Edebiyye-**, İstanbul: Risale Basın Yayın.

SARAÇ, M. A. Yekta (1999): İstılâhat-ı Edebiyye, **İslam Ansiklopedisi** (Türk Diyanet Vakfı), C. 19, 206-207.

SARAÇ, M. A. Yekta (2013): **Klâsik Edebiyat Bilgisi -Belâgat-**, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları (11. Baskı).

TEBDİZ: (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)

http://tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc (Son erişim: 02.02.2019)

TOLASA, Harun (1983): **Sehî, Latifi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yy.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I**, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

UÇMAN, Abdullah (2003): “*Lugat-ı Nâcî*”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 27: 219-220.

- UÇMAN, Abdullah (2005): “*Muallim Nâcî*”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30: 315-317.
- ÜZGÖR, Tahir (1990): **Türkçe Divan Dibaceleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YALÇINKAYA, Şerife (2008): “*Gazelde Kırılma Beyitleri: Beytü’l-Gazeller*”, İzmir: **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. 14, sayı 1, 149-162.
- YETİŞ, Kâzım (1992): “*Belagat (Türk Edebiyatı)*“, **TDVİA**, V, 384-386.
- YETİŞ, Kâzım (1996): **Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- YETİŞ, Kâzım (2003): “*Lügat-ı Nâcî Ne Dereceye Kadar Muallim Nâcî’nindir?*” **Türk Dili**, S. 616: 417-423.